

Оксана Зорич

ДИНАМІКА ЕЛЕКТОРАЛЬНИХ ПРЕФЕРЕНЦІЙ МІСЬКОЇ ГРОМАДИ ПОЛТАВИ У 1994–2012 РОКАХ

У статті проаналізовано динаміку електоральної емпатії виборців Полтави упродовж парламентських виборчих кампаній 1994-2012 років, визначено зміст та специфіку локальних процесів самоідентифікації, коли у період перших двадцяти років розбудови незалежної країни ідеологеми комуністичного минулого були змінені у свідомості полтавчан на ідеали демократичного суспільства.

Ключові слова: ідентичність, електоральна карта, політичний процес.

Oksana Zorych. The dynamics of electoral preferences of Poltava city community in 1994–2012. *The article provides the analysis of the dynamics of electoral empathy of Poltava city voters during the parliamentary campaigns of 1994-2012, defines certain intension and specific of the local self-identification processes, when in a period of first twenty years of building of independent country the fetishes of communist history were changed in consciousness of Poltava citizens to the ideals of democratic society.*

Key words: *identity, electoral map, political process.*

Тема ідентичності в політичній науці є достатньо контрадикторною. З одного боку, сьогодні ми спостерігаємо своєрідний «дискурсивний вибух» довкола цього питання, активні пошуки конвенційних основ формування та трансформацій колективних форм

ідентичності, з іншого – є свідками антагоністичності розвитку цього феномену в історичній площині. Англійський соціолог культури Стюарт Холл виразив цю суперечливість через констатацію «і необхідності, і «неможливості» ідентичності» [17, с.16], а польський соціолог Зігмунд Бауман влучно зазначив, що «модерна «проблема ідентичності» полягала в тому, як створити ідентичність та зберегти її міцною та стійкою, тоді як постмодерна «проблема ідентичності» полягає, передусім, у тому, як уникнути фіксації та зберегти свободу вибору» [1, с.279]. Питання логіки відмінностей в конструюванні колективних форм ідентичності можна виразно унаочнити через дослідження динаміки електоральних преференцій локальних спільнот. У даній статті у фокусі нашої уваги перебуватиме міська громада Полтави, її виборчі орієнтири та стереотипи упродовж парламентських перегонів 1994 – 2012 років.

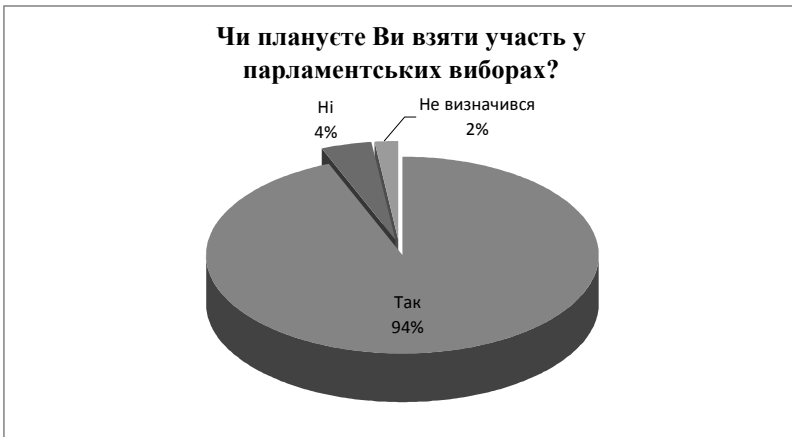
Полтавська громада є надзвичайно цікавим суб'єктом в українській політиці. Так, з одного боку, до сьогодні у неї зберігаються стійкі прорадянські настрої, «почасти зумовлені тривалою професійною пропагандою, особливо в культурно-освітній галузі, завдяки чому були виховані цілі покоління денационалізованих інтернаціоналістів з москвоцентричною картиною світу. Додатковим чинником ностальгії за втраченою величчю є присутність у місті чималої кількості відставних працівників КДБ і військовослужбовців, які вважали дуже престижним жити на пенсії в затишній Полтаві» [14]. З іншого боку, Полтава до сьогодні залишається надзвичайно активним осередком розвитку підприємництва – у 2013 році за рейтингом Мінекономрозвитку Полтавська область посіла загальне 4 місце серед регіонів України, у т.ч. за економічним розвитком та у сфері фінансів – 2 місце, в інвестиційній діяльності – 5 місце [6]. Таким чином, актуальним є питання взаємної детермінованості економічного розвитку міста (як і регіону в цілому) та зміни електоральної карти місцевої громади.

У виданні «Полтавський вісник» (щотижнева газета, заснована Полтавською міською радою народних депутатів) за 21–27 січня 1994 року розміщено надзвичайно цікавий соціологічний матеріал, який дозволяє портретувати виборця Полтави 1990-х років [16, с.3]. За основу даних взято анкети 157 передплатників газети, 85% з яких становили мешканці Полтави, решта – мешканці райцентрів

та приміських сіл. За соціальним статусом респонденти розподілились наступним чином: 12% – робітники, 13% – представники інтелігенції, 26% – інженерно-технічні працівники та службовці, 49% – пенсіонери. Як свідчать результати опитування, намір взяти участь у виборах 1994 року мали 94% опитаних, ще 4% були готові відмовитись від голосування, а щодо невизначеності позиції заявило близько 2% респондентів.

Графік 1

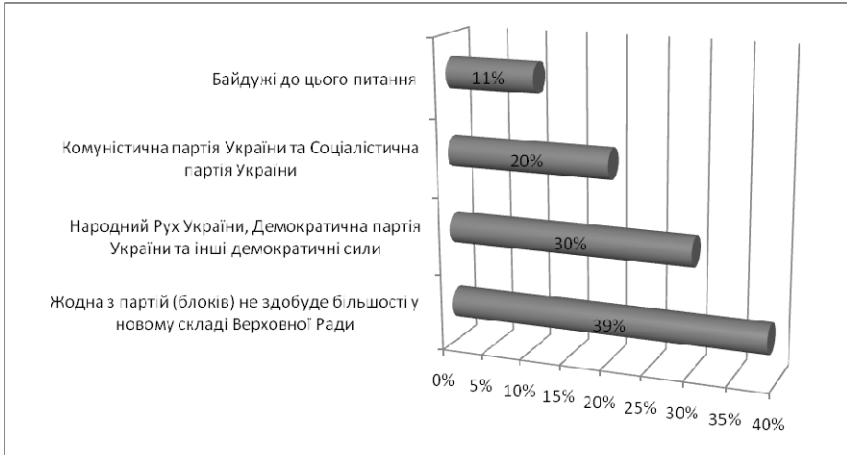
**Рівень потенційної виборчої активності полтавчан
напередодні парламентських виборів 1994 року**

При цьому, довіра до політичних парій (блоків) була набагато нижчою – свій голос за представника певної партії (блоку) були готові віддати лише 51% опитаних, 21% підтримував незалежного кандидата, 15% – представника трудового колективу, 13% – певного депутата тодішньої Верховної Ради України. Серед партій лідерство утримував Народний Рух України – 17%, Соціалістична партія України та Комуністична партія України мали підтримку на рівні 7%, Демократична партія України – 5%. Стосовно лідерів виборчого марафону, респонденти у кількості 39% дотримувались думки, що жодна з партій (блоків) не здобуде більшості у новому складі Верховної Ради України. Разом із тим, 30% пророкували перемогу Народному Руху України, Демократичній партії України або ж загалом демократичному блоку, 20% – висловились у підтримку Комуністичної партії України та Соціалістичної партії України, а 11% лишились байдужими до цього питання.

Графік 2

Суспільно-політичні настрої мешканців Полтави щодо лідерів парламентської кампанії напередодні виборів 1994 року

Щодо питання про професійний ценз проходження до Верховної Ради України, більшість учасників опитування зійшлися на думці, що необхідно віддавати перевагу спеціалістам. Отже, полтавський виборець початку 1994 року був соціально активним, зі стійкою симпатією до політичних сил національно-демократичного спрямування на фоні дещо менш сильної прихильності до лівих сил (СПУ, КПУ).

Парламентські вибори 1994 року стали першими в історії новітньої незалежної України. Виборча кампанія була проведена у відповідності до Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 18 листопада 1993 року, який передбачав мажоритарну виборчу систему, зокрема обов'язкову 50%-у явку виборців, два тури голосування та принцип здобуття абсолютної більшості голосів для перемоги у виборах. Офіційно під час виборчої кампанії 1994 року участь у перегонах взяли представники 28 політичних партій, загальнонаціональними лідерами на той час були дві провідні політичні партії – Комуністична партія України та Народний Рух України. Безпосередньо перед першим туром виборів, що

відбувся 27 березня 1994 року, представники національно-демократичних сил Полтави не змогли узгодити власні дії та зробити ставку на спільних кандидатів. Власне це і стало для них фатальною помилкою: ніхто, окрім М. Кульчинського, не зумів вийти у другий тур виборів. У двох із трьох округів Полтави у другий тур пройшли представники блоку кандидатів-військових. Серед лідерів першого туру були представник КПУ, а також УНА-УНСО. Явка у першому турі у Полтаві становила 72% (дані складені на підставі повідомлення трьох окружних виборчих комісій по м. Полтава, опублікованих у «Полтавському віснику» за 1–7 квітня 1994 року [13, с.1]) при середній активності по області на рівні 84,03% [2, с. 130]. Другий тур виборів, що відбувся 10 квітня 1994 року, засвідчив наступні політичні уподобання полтавчан: у всіх трьох виборчих округах Полтави перемогу здобули позапартійні кандидати – Білоус В.О. (військовослужбовець), Головка В.І. (військовослужбовець), Носов В.В. (інженер-конструктор). Симптоматично, що двоє з трьох переможців були представниками державного апарату – Білоус В.О. обіймав посаду уповноваженого Комітету з питань соціального захисту військовослужбовців при Кабінеті Міністрів України по Полтавській області, а Носов В.В. був народним депутатом України, членом комісії Верховної Ради України з питань законодавства та законності.

Отже, результати голосування полтавців на парламентських виборах 1994 року продемонстрували: по-перше, посилення позицій групи колишніх номенклатурних працівників, які після 1991 року утримували свій позапартійний статус як певне політичне алібі; по-друге, фіаско націонал-демократичних сил, які не змогли подолати внутрішні протиріччя та не створили потужного опозиційного середовища для боротьби за політичне лідерство.

Парламентські вибори 29 березня 1998 року вперше в новітній історії незалежної України відбулися за змішаною виборчою системою. Половина народних депутатів обиралася за партійними списками, інша половина – в одномандатних виборчих округах. При цьому кандидат міг одночасно бути висуванцем як в окрузі, так і в складі політичних партій чи блоків. Полтавська громада на той час мала середній рівень виборчої активності по Україні. Так, за

результатами опитування, проведеного Центром соціологічних досліджень Київського університету ім. Тараса Шевченка наприкінці грудня 1997 року [9, с.3], понад 60% полтавців були готові прийти проголосувати, хоча достатньо великою лишалася частка виборців, що вагалися.

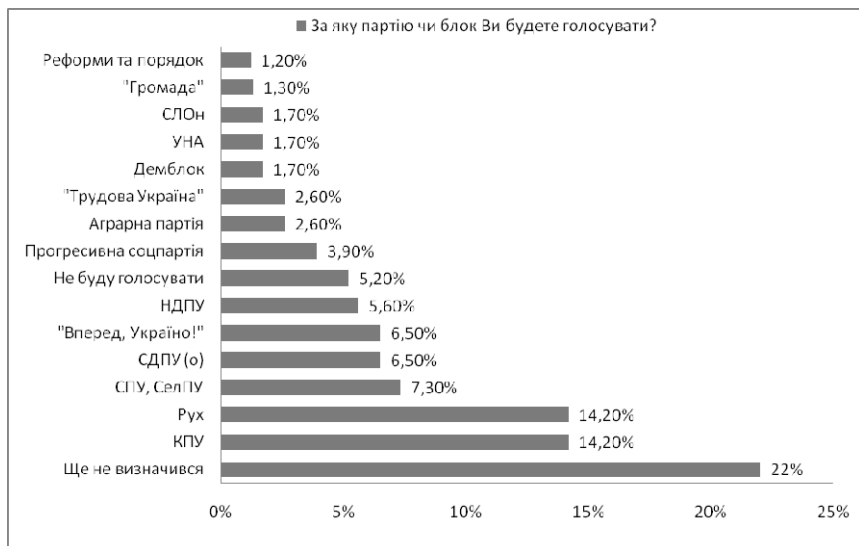
Графік 3

Рівень потенційної виборчої активності полтавчан напередодні парламентських виборів 1998 року

До опитування були залучені 611 мешканців Полтави, які репрезентували доросле населення міста за основними соціально-демографічними характеристиками: статтю, віком, освітою і місцем проживання. У опитуванні було встановлено, що освіта суттєво не впливала на політичні симпатії виборців Полтави, однак все ж прихильників КПУ було дещо більше серед менш освічених людей (неповна середня та загальна середня освіта), а серед опитаних із вищою освітою найбільший відсоток прихильників був у Народного Руху України.

**Електоральні симпатії полтавчан
напередодні парламентських виборів 1998 року**

Ключова суперечливість у електоральних пререференціях полтавчан у передвиборчій кампанії 1998 року зафіксована на рівні протистояння комуністів і Руху, що була обумовлена полярністю їх політичних програм. Так, наприклад, на запитання щодо принципів, які повинні бути покладені в основу розв'язання проблем, що стоять перед суспільством, мешканці Полтави дали такі відповіді: 18% – принцип авторитарного режиму з сильною владою; 26,9% – принцип демократії, що базується на приватній власності; 19,6% – принцип плановості на основі суспільної власності; 1,7% – інше; 33,8% – важко відповісти. Отже, у масовій свідомості полтавчан станом на початок 1998 року зафіксовано певну ретроградність у процесі демократичної трансформації суспільства. Цінності та пререференції мешканців Полтави у політичній площині вирізнялися фрагментарністю та еkleктичністю. Рівень підтримки національно-демократичних сил у місті лишався незмінним та не розширив межі електоральної мапи порівняно з 1994 роком.

Безпосередньо у парламентських виборах 1998 року взяло участь 69,5% полтавчан [7, с.2]. За одномандатними виборчими округами до Верховної Ради України було обрано: у 144 окрузі – безпартійного Гусака Л.Г., колишнього голову виконкому Київської районної ради народних депутатів м. Полтава, директора ВАТ «Полтавський трубомеханічний завод», кількість голосів, поданих за кандидата – 23, 97% [5, с. 538]; у 145 окрузі – члена Народного Руху України Кулика О.В., колишнього головного редактора міської газети «Полтавський вісник», головного редактора обласної газети «Полтавська думка», кількість голосів, поданих за кандидата – 18,6 % [5, с. 539]. Лідерство у загальнодержавному окрузі із незначним відривом виборола Комуністична партія України – 18,6% проти 14,6%, які здобув Народний Рух України [4, с.145].

Графік 5

Загалом вибори 1998 року підтвердили різновекторність полтавської громади у питанні визначення орієнтирів політичного розвитку. Електорат Народного Руху України, Комуністичної партії України, а також безпартійних кандидатів із радянсько-номенклатурним минулим виявився більш консолідованим, ніж

у партій центрального політичного спектру. Змагальність, якою був відзначений політичний процес у Полтаві упродовж 1990-х років засвідчив як утвердження плюралізму у межах місцевої громади, так і стійкі сентименти політично активної частини полтавчан до радянського минулого та осіб, які його пропагували та уособлювали.

Парламентські вибори 2002 року також відбулися за змішаною системою, половина депутатів Верховної Ради обиралася в загальнодержавному окрузі на пропорційній основі, інших 225 народних обранців визначали в одномандатних округах за мажоритарним принципом. За підсумками виборів народних депутатів України на перше місце у Полтаві вийшов виборчий блок політичних партій «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна», що здобув підтримку 24,7% голосів виборців. Комуністична партія України отримала 16,6% голосів. Виборчий блок політичних партій «Виборчий блок Юлії Тимошенко» фінішував у перегонах із результатом 10,8 %, Соціалістична партія України – 10%. Виборчий блок політичних партій «За Єдину Україну!» – 8,7 %, Соціал-демократична партія України (об'єднана) отримала 4,3 % голосів. У одномандатних виборчих округах м. Полтава №145 та №146 народними депутатами України були обрані Кукоба А.Т. (45,52% голосів, безпартійний) та Веревський А. М. (33, 62% голосів, безпартійний) [3, с. 513-514]. Постать Кукоби А.Т. стала дуже знаковою для розбудови Полтави часів незалежної України. У період 1990 – 2002 років Кукоба А.Т. був головою Полтавської міської ради народних депутатів, головою міського виконавчого комітету, Полтавським міським головою. Разом із тим, Веревський А.М. представляв нову генерацію полтавських політиків із закордонною освітою: кандидат у народні депутати у 2000 році закінчив Оксфордський коледж за спеціальністю сучасна економіка. Таким чином, виборча кампанія 2002 року засвідчила бажання полтавчан репрезентувати міську громаду через посередництво кандидатів, які мали позитивний імідж у сфері міського та бізнес адміністрування, а також через представників націонал-демократичних та лівих сил.

Графік 6

Загалом результати парламентської кампанії 2002 року зберегли хитке співвідношення між націонал-патріотичними та лівими політичними партіями та блоками. Характерно, що Партія Регіонів, яка у 2002 році була складовою провладного блоку «За Єдину Україну!» мала невелику популярність серед мешканців Полтави. Власне цей переломний момент став суголосним із результатами виборів по всій Україні: Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» у 2002 році отримав підтримку 24% виборців, у той час як Комуністична партія України здобула лише 20%, вперше поступившись лідерством у парламентських перегонах. Таким чином, 2002 рік став знаковим для самовизначення як мешканців м. Полтава, так і для всієї України загалом, адже результати голосування засвідчили зсув ідеологічних маркерів ідентифікації нації – від СРСР, який продовжував своє життя після смерті в свідомості більшої частини виборців, до власне українського політичного самовизначення та утвердження демократичних цінностей на рівні електоральної поведінки.

Парламентські вибори в Україні 2006 року були проведені за пропорційною системою в загальнодержавному виборчому окрузі. У територіальному виборчому окрузі №142, що включав в себе Київський, Ленінський, Октябрський райони м. Полтава підсумки голосування були наступними:

Графік 7

Суттєвою новацією виборчого процесу у 2006 році стало лідерство Блоку Юлії Тимошенко у колі помаранчевих сил. Блок «Наша Україна» під проводом Віктора Ющенка значно маргіналізувався, втративши у Полтаві більше половини голосів виборців порівняно із попередніми парламентськими виборами 2002 року. Разом із тим, Комуністичну партію України спіткало найбільше фіаско за всю історію парламентських перегонів в незалежній Україні – рекордні 4,39% позначили зниження електорального кола довіри до комуністів у Полтаві майже в чотири рази у співставленні із 2002 роком, практично в п'ять разів порівняно із 1998 роком. Соціалістична партія з часу попередніх парламентських виборів також позбулася більше половини власних прихильників. Електоральна емпатія виборців, що розчарувалися у партіях лівого політичного спектру була консолідована довкола Партії Регіонів.

Означена картина розстановки політичних сил значною мірою була повторена на позачергових парламентських виборах 30 вересня 2007 року. Прихильність виборців територіального виборчого округу № 142 розподілилась наступним чином:

Графік 8

Блок Юлії Тимошенко утримав та зміцнив лідерські позиції, електоральне поле Блоку «Наша Україна» та Партії Регіонів практично не зазнало змін. Ключовою особливістю даних виборів стала перша поразка соціалістів (1,92% підтримки у Полтаві та 2,98% підтримки у Полтавській області), голоси яких «відтягнули» Блок Литвина та комуністи.

Цікаво, що вже за три роки, за підсумками місцевих виборів у 2010 році у Полтавській області перемогла Партія регіонів, якій вдалося залишити за собою найбільшу кількість місць у радах різних рівнів. У цій диспозиції політичних сил у області виключенням було саме місто Полтава. У полтавській міській раді лідерство здобула партія «Совість України» під керівництвом О. Мамає, що здобула 52% депутатських мандатів проти 20% регіоналів. Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» посіло у Полтаві лише третє місце на фоні стійкої перемоги на чергових та позачергових виборах до Верховної Ради України 2006, 2007 років та лідерства Юлії Тимошенко у Полтаві на президентських виборах 2010 року.

Парламентські вибори 2012 року проводилися за змішаною виборчою системою. За одномандатним округом №144 до Верховної Ради України пройшов Каплін С.М., висуванець Політичної партії «УДАР Віталія Кличка», головний редактор газети «Іскра простих людей», який у власній передвиборній програмі виступив за проведення антикорупційної люстрації, припинення політичних репресій, реформи судової влади, відкриття для громадян даних про доходи та витрати бюджетів всіх рівнів. За іншим округом №145 до Верховної Ради пройшов Бублик Ю.В. від політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Свобода», сільський голова с. Ковалівка. У власній політичній програмі Бублик Ю.В. задекларував усунення від влади режиму олігархічної диктатури та ліквідацію наслідків її правління, а також збереження національної ідентичності та відновлення історичної справедливості замість розгулу українофобії та реваншу радянської імперії. Підсумки голосування у загальнодержавному виборчому окрузі м. Полтава були наступними:

Графік 9

Природне зменшення кількості виборців похилого віку і одночасно досягнення 18 років все більшою кількістю виборців, які народилися в незалежній Україні, поступово утвердило зміну значущості правої та лівої груп партій у Полтаві. Партії лівого політи-

чного спектру упродовж 1994-2012 років зберігають тенденцію до зниження електоральної підтримки в Полтаві, у той час як націонал-патріотичні, право-центристські партії розширюють сферу свого впливу серед полтавчан.

Рівень активності виборців Полтави у парламентських кампаніях з 1994 до 2012 року стабільно знижується. Так, на парламентських виборах 1998 року участь у голосуванні взяло близько 69,5 % виборців, в 2002 році – 69,4 %, у 2006 та 2007 роках активність виборців становила близько 57,69 % та 49,26 % відповідно, а у 2012 році* – 54,8 % [11]¹. Це свідчить, зокрема, про зростання рівня недовіри до інститутів влади та прозорості підрахунку голосів, що провокує утвердження абсентеїзму також і в контексті активності виборців у президентських виборах: у 2004 році в третьому турі голосування явка полтавчан біла зафіксована на рівні 75,6 %², а вже у 2010 році виборча активність сягнула позначки лише у 64,5 % [12].

Загалом, полтавчани сьогодні демонструють істотну поляризованість в оцінках власного історичного минулого, пов'язаного із утвердженням влади рад. З одного боку, превалює позитивна оцінка «державного донорства», для якого був характерним протекторат суспільно важливих сфер, серед яких – робочі місця, система медичного та освітнього забезпечення. З іншого боку, полтавчани значною мірою асоціюють Радянський Союз із дискримінаційним апаратом насильства та пропаганди (дефіцит товарів та послуг, залізна завіса). Ці характеристики політичного минулого значною мірою відбивають логіку розвитку електоральних переваг мешканців Полтави, що упродовж 1994 – 2012 років пережила еволюцію політичних поглядів від лівого до право-центристського політичного спектру. Тож на сьогодні

¹Оскільки точних даних щодо виборців, які взяли участь у голосуванні у місті Полтава сайт ЦВК не містить, ми використовували дані голосування по регіону, в яких, зокрема, було зазначено кількість виборців, які взяли участь у голосуванні по виборчих округах міста Полтава (їх нараховувалося два у 1998 та 2002 роках (№144 та 145 у 1998 році, №145 та 146 у 2002 році) один ТВО № 142 у 2006 та позачергових виборах 2007 років, № 144, 145 у 2012 році). Враховуючи цю інформацію ми підраховували загальну явку виборців у місті Полтава та представили її у відсотках.

Полтава символізує собою Україну в мініатюрі – із контрадикторними суперечностями в утвердженні політичних цінностей та певним колапсом в оцінці історичного минулого нації та утвердженні стратегічних орієнтирів її майбутнього.

1. Бауман З. От пилигрима у туристу, или краткая история идентичности / Зигмунд Бауман // Національна ідентичність. Хрестоматія / упоряд. Т.С. Воропай. – Харків: Крок, 2002. – 279-297.

2. Выборы в Украине 1994 року / Міжнародна фундація виборчих систем. - 2-е вид., доп. – К.: IFES, 1995. – 232 с.

3. Выборы до Верховної Ради України 2002 року : інформаційно-аналітичне видання / ред. М.М. Рябець. [та ін.]. – Київ: Центральна виборча комісія, 2002. – 675 с.

4. Выборы'98: як голосувала Україна / упоряд. Ю. Марченко, О. Телемко. – К.: К.І.С., 1998. – 225с.

5. Парламент України: вибори – 98: інформаційно-аналітичне видання / гол. ред. кол. М.М. Рябець. – К.: Центральна виборча комісія, 1998. – Ч II. – 728 с.

6. Полтавська область посідає загальне 4 місце серед регіонів України // Полтава-инфо – городской портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.poltava.info/economic/9055-poltavska-oblast-posidaie-zagalne-4-miscesered-regioniv-ukraini>

7. Полтавці зробили свій вибір // Полтавський вісник. Щотижнева газета. – № 14 (385), 3 квітня 1998 року. – С. 2.

8. Регіональний портрет України / За заг. ред. Юлії Тищенко. – К.: УНЦПД, 2003. – 336 с.

9. Соціально-політичні орієнтації населення Полтави напередодні виборів // Полтавський вісник. Щотижнева газета. – № 8 (379) 20 лютого 1998 року. – С. 3.

10. Ткачук А. Міжрегіональні відмінності (ідентичність та стереотипи) / А. Ткачук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csi.org.ua/www/?p=2971>

11. Центральна виборча комісія України. Выборы до Верховної Ради України 1998, 2002, 2006, 2007, 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/webproc0v?kodvib=1&rejim=0>
<http://www.cvk.gov.ua/pls/vd2002/WEBPROC0V>
<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/w6p001>
<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/w6p001>
<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/WP064?pt001f01=900&pid100=53>

12. Центральна виборча комісія України. Вибори Президента України 2004, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011>

<http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2010/WP0011>

13. Чи вирішиться все у другому турі? // Полтавський вісник. Щотижнева газета. – № 14 (176) 1–7 квітня 1994 року. – С. 1.

14. Шебеліст С. Пам'ять і пам'ятники: Полтава без Мазепи і Петлюри / Сергій Шебеліст [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://incognita.day.kiev.ua/ramyat-i-ramyatniki-poltava-bez-mazepi-i-petlyuri.html>

15. Що для Вас СРСР? (опитування) // Коло: усі новини Полтави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kolo.poltava.ua/2013/12/05/nove-opituvannya-shho-dlya-vas-srsg>

16. Як проголосуємо, так і житимемо // Полтавський вісник. Щотижнева газета. – № 4 (166) 21 – 27 січня 1994 року. – С. 3.

17. Hall S. Who Needs “Identity”? // Question of Cultural Identity / ed. by Stuart Hall and Paul du Gay. – London, 2000. – P. 1-16.